

ΒΥΖΑΝΤΙΑΚΑ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΟΡΓΑΝΟ
ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ

ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ - ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Πρόεδρος:	ΑΛΚΜΗΝΗ ΣΤΑΥΡΙΔΟΥ-ΖΑΦΡΑΚΑ
Αντιπρόεδρος:	ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΚΟΡΡΕΣ
Γεν. Γραμματέας:	ΑΓΓΕΛΙΚΗ ΔΕΛΗΚΑΡΗ
Ταμίας:	ΠΟΛΥΜΝΙΑ ΚΑΤΣΩΝΗ
Μέλη:	ΑΝΔΡΕΑΣ ΓΚΟΥΤΖΙΟΥΚΩΣΤΑΣ ΙΩΑΝΝΗΣ ΛΕΟΝΤΙΑΔΗΣ ΗΛΙΑΣ ΣΒΕΡΚΟΣ ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΠΑΠΑΣΤΑΜΑΤΙΟΥ ΚΥΡΙΑΚΟΣ ΧΑΤΖΗΚΥΡΙΑΚΙΔΗΣ

ΒΥΖΑΝΤΙΑΚΑ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΟΡΓΑΝΟ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

Διεύθυνση: Ομότιμη Καθηγήτρια ΑΛΚΜΗΝΗ ΣΤΑΥΡΙΔΟΥ-ΖΑΦΡΑΚΑ
Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης - 541 24
e-mail: histsociety1977@yahoo.gr

Επιμέλεια έκδοσης: ΚΥΡΙΑΚΟΣ ΦΡΑΓΚΟΥΛΗΣ
ΑΝΔΡΕΑΣ ΓΚΟΥΤΖΙΟΥΚΩΣΤΑΣ

©ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΒΑΝΙΑΣ
Πλ. Αγίου Γεωργίου 10, 54635 Θεσσαλονίκη
Τηλ. 2310 218.963, 2130 219.493 Fax 2310 218.963
e-mail: vaniasthess@gmail.com

ISSN: 1012-0513

Θεσσαλονίκη 2022

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ

ΒΥΖΑΝΤΙΑΚΑ

Τόμος 36ος

2020 – 2021

Ο ΠΑΡΩΝ ΤΟΜΟΣ
ΤΥΠΩΘΗΚΕ ΜΕ ΤΗΝ ΕΥΓΕΝΙΚΗ ΧΟΡΗΓΙΑ ΤΗΣ
ΑΣΤΙΚΗΣ ΜΗ ΚΕΡΔΟΣΚΟΠΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ
ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΥ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΦΕΛΟΥΣ ΕΡΓΟΥ «ΑΙΓΕΑΣ»
ΤΟΥ ΚΟΙΝΩΦΕΛΟΥΣ ΙΔΡΥΜΑΤΟΣ
ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΚΑΙ ΜΑΡΙΝΑΣ ΜΑΡΤΙΝΟΥ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

A. Μελέτες

- Αλκμήνη Σταυρίδου-Ζαφράκα
*Ελληνική πνευματική παράδοση και Χριστιανισμός στην
Αφρική τον 4^ο αιώνα: Η μαρτυρία του Συνέσιου Κυρήνης* 11
- Αναστασία Δ. Βακαλούδη
*Οι επιρροές των αρχαίων Ελλήνων συγγραφέων στους Πατέρες
της Εκκλησίας Ιωάννη Χρυσόστομο και Μέγα Βασίλειο
σχετικά με τον ρόλο της αρχαίας ελληνικής ποίησης στη
βυζαντινή εκπαίδευση* 21
- Δημήτρης Π. Δρακούλης
*To Itinerarium Maritimum. Μια ιστορική γεωγραφία της
νησιωτικής Μεσογείου στην ύστερη αρχαιότητα* 59
- Marco Miotto
*Η Ιστορία των Βασιλέων της Κωνσταντινούπολης (Ta'riḥ
mulūk al-Qusṭanṭīniyya). Μια αραβική χρονογραφία της
Βυζαντινής Αυτοκρατορίας* 127
- Ιωάννα Ζούμπερη
*Θρησκεία και πολιτική στα χρόνια του Μαυρικίου.
Η περίπτωση της χριστιανής βασίλισσας Σιρίν* 147
- Ergün Laflı – Werner Seibt – Doğukan Çağlayan
Seven lead seals from Mysia and Bithynia (northwestern Turkey) 163
- Αρχιμ. Παντελεήμων-Γ. Τσορμπατζόγλου
*Η εγκατάσταση και η παρουσία μοναχών εξ Ιεροσολύμων
στην Κωνσταντινούπολη στις αρχές του 9^{ου} αιώνα* 181
- Georgios Chatzelis
*Imperial Office and Education: The Ideal of the Educated
Emperor and its Reception in Middle-Byzantine
Historiography and Iconography* 191
- Παναγιώτης Α. Γιαννόπουλος
Ανέκδοτη παραλλαγή του «θαύματος εις το φρέαρ» (BHG 801g) 231

Nikolaos Vryzidis		
	<i>Late Byzantium as a Eurasian Borderland: Trade, Material and Visual Culture at the Western End of the Silk Road</i>	237
Γρηγόριος Παπαγιάννης		
	<i>Ευσταθίου Θεσσαλονίκης, Επιστολές: Δεύτερος πλοῦς</i>	265
Σταύρος Γ. Γεωργίου		
	<i>Ο Αρμένιος άρχοντας Henri του Norberd, κάτοχος του βυζαντινού τίτλου του σεβαστού (τέλη του 12^{ου} - αρχές του 13^{ου} αιώνα)</i>	287
Δημοσθένης Ν. Στρατηγόπουλος		
	<i>Ο τρίτος έμμετρος Άθλος του Ηρακλέους στον κώδικα Harley 5629</i>	305
Ελευθέριος Λ. Βέτσιος		
	<i>Ο Δεσπότης της Ηπείρου Κάρολος Β', μέλος του Μεγάλου Συμβουλίου της Βενετίας (1433)</i>	311
Αλέξιος Γ.Κ. Σαββίδης		
	<i>Η πρόωμη εθνολογία των Τούρκων και το Βυζάντιο: Βιβλιοκριτικό δοκίμιο για τις συμβολές του Mehmed Fuad Köprülü και για τις επιμελημένες αγγλικές μεταφράσεις τους από τον Gary Leiser</i>	331
Photeine V. Perra		
	<i>Homines dicte insule sunt Greci et fidem grecam tenent: A prosopographical contribution to Greek - Hospitaller relations</i>	347
Μυρσίνη Σ. Αναγνώστου		
	<i>Το Μαρτύριο της Αγίας Κυράννας από τον κώδικα 25 της μονής Ξενοφώντος του Αγίου Όρους</i>	359
Konstantinos M. Vapheiadis		
	<i>The Monastery of the Hyrapante at Meteora: Epigraphic and artistic evidence, 14th-18th centuries</i>	377
Ανδρονίκη Μπατζικώστα		
	<i>Οι αλλαγές στο ναό της Αγίας Σοφίας Θεσσαλονίκης κατά τη μετατροπή της από χριστιανικό ναό σε ισλαμικό τέμενος</i>	397

B. Βιβλιοκρισίες - Βιβλιοπαρουσιάσεις, Σημειώματα

Gioacchino Strano (έκδ.), *Nicola di Corcyra, Versi giambici. Introduzione, testo critico, traduzione e note di commento* [Βυζαντινά Κείμενα και Μελέτες 65], Θεσσαλονίκη: Κέντρο Βυζαντινών Ερευνών, 2020, σσ. 117 + 2 πίν.

Σταύρος Γ. Γεωργίου 427

Alexios G. C. Savvides, *On Isaac Ducas Comnenus' Cypriot "separatist" state (A.D. 1184/85-1191). The last of the Cypriot revolts against Byzantium* [History and Civilization at Papazissis Publications, volume 1], Athens: Papazissis Publishers, 2019, 183 S.

Alexandra-Kyriaki Wassiliou-Seibt 433

Rosa Benoit-Meggenis, *L'empereur et le moine. Les relations du pouvoir impérial avec les monastères à Byzance (IXe-XIIIe siècle)* [Travaux de la Maison de l'Orient et de la Méditerranée No 73], Lyon: Publications de la Maison de l'Orient et de la Méditerranée, 2017, σσ. 304.

Γεώργιος Χρ. Χαριζάνης 439

Eiren L. Shea, *Mongol Court Dress, Identity Formation, and Global Exchange* [Routledge Research in Art History], New York - Abingdon: Routledge, 2020, 172 pp.

Nikolaos Vryzidis 445

Mariachiara Gasparini, *Transcending Patterns. Silk Road Cultural and Artistic Interactions through Central Asian Textile Images* [Perspectives on the Global Past]. Honolulu: University of Hawai'i Press, 2020, 249 pp.

Nikolaos Vryzidis 449

Παναγία η... «αρκολουστρία»; Σχόλια σε σημειώματα του χειρογράφου αριθ. 3139 της Εθνικής Βιβλιοθήκης της Ελλάδος

Βασίλης Κατσαρός 453

A. Μελέτες

Ελευθέριος Α. Βέτσιος

Ο Δεσπότης της Ηπείρου Κάρολος Β΄, μέλος του Μεγάλου Συμβουλίου της Βενετίας (1433)

Η παρουσία των Βενετών στην Ανατολή και ιδιαίτερα στον δυτικό ελλαδικό χώρο κατά την ύστερη μεσαιωνική περίοδο, ως ιστορική κατηγορία αποτελεί μια σύνθετη πραγματικότητα, που παρουσιάζει εξαιρετικό ενδιαφέρον¹. Ο θαλάσσιος χώρος του Ιονίου πελάγους και οι παράκτιες περιοχές της Ηπείρου ήταν εκτεθειμένες στις επιβουλές των Δυτικών ήδη από τις αρχές της περιόδου του ύστερου Μεσαίωνα, εφόσον αποτελούσαν ζωτικό χώρο για την ανάπτυξη των συμφερό-

¹ Θεμελιώδης παραμένει η μελέτη του F. Thiriet, *La Romanie vénitienne au Moyen Age. Le développement et l'exploitation du domaine colonial vénitien (XIIe-XVe siècles)*, Paris 1975 (α΄ έκδοση 1959) που καλύπτει την πρώιμη περίοδο, από τον 13^ο έως και τον 15^ο αιώνα. Πρόσφατα, η «Βενετοκρατία» εξετάσθηκε σε όλο το εύρος του χρόνου και του χώρου στο συλλογικό έργο *Όψεις της ιστορίας του βενετοκρατούμενου Ελληνισμού. Αρχαιακά τεκμήρια*, επιστ. δ/ση. Χρύσα Α. Μαλτέζου [Ίδρυμα Ελληνικού Πολιτισμού], Αθήνα 1993, όπου και η σχετική βιβλιογραφία. Γενικά για την ιστοριογραφία της περιόδου, βλ. M. Balard, *État de la recherche sur la Latinocratie en Méditerranée orientale*, στο Χρύσα Α. Μαλτέζου (εκδ.), *Διεθνές Συμπόσιο: Πλούσιοι και φτωχοί στην κοινωνία της ελληνολατινικής Ανατολής* [Βιβλιοθήκη του Ελληνικού Ινστιτούτου Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Σπουδών Βενετίας - αρ. 19], Βενετία 1998, σ. 17-36. — Anastasia Papadia-Lala, *La 'venetocrazia' nel pensiero Greco. Storicità, realtà, prospettive*, στο Chryssa Maltezos - G. Ortalli (εκδ.), *Italia - Grecia: temi e storiografie a confronto. Atti del convegno di studi organizzato in collaborazione con il Dipartimento di Studi Storia dell'Università Ca' Foscari di Venezia* (Venezia, 20-21 ottobre 2000) [Istituto Ellenico di Studi Bizantini e Postibizantini di Venezia, Convegni-1], Venezia 2001, σ. 61-70. Ανεκτίμητος θησαυρός πληροφοριών είναι το P. Molmenti, *La storia di Venezia nella vita privata*, τ. I-III, Bergamo 1927 (και κατοπινές εκδόσεις). Η αγγλική μετάφραση, από μια παλιότερη έκδοση, περιέχει πολύ λιγότερα πράγματα. Βασικό παραμένει το S. Romanin, *Storia documentata di Venezia*, τ. I-X, Venezia 1853-61 (ανατύπωση 1912), ενώ η συγκέντρωση του υλικού με χρονολογική τάξη κάνει χρήσιμο το G. Cappelletti, *Storia della Repubblica di Venezia*, τ. I-XIII, Venezia 1850-1855. Αξιόλογες πρόσφατες συνόψεις είναι το R. Cessi, *Storia della Repubblica di Venezia*, τ. I-II, Milano - Messina 1944, 1946 (β΄ έκδοση 1968) και του ίδιου, *La Repubblica di Venezia e il problema Adriatico*, Napoli 1953, που περιλαμβάνει χρήσιμη βιβλιογραφία.

ντων τους. Κατά την περίοδο αυτή η δυτική Ελλάδα δεν μπορεί να θεωρηθεί ως πολιτικά ενιαίος χώρος, με αποτέλεσμα να γίνει θέατρο ανοικτών συγκρούσεων και παράλληλα να ενταχθεί στο πλαίσιο ενός διεθνούς ανταγωνισμού με σκοπό την επικυριαρχία της².

Αντικείμενο της παρούσας εισήγησης είναι ένα έγγραφο που αναφέρεται στην εκλογή του Καρόλου Β΄ Τόκκου, δεσπότη της Αρτας, δούκα της Λευκάδας και κόμη Κεφαλληνίας, Ιθάκης και Ζακύνθου στα 1433, ως μέλους του Μεγάλου Συμβουλίου της Βενετίας. Το έγγραφο βρίσκεται στα κρατικά αρχεία της Βενετίας (Archivio di Stato – Venezia) και στη σειρά Avogaria di Comun (Civile, b. 78, fasc. 10), που αφορά, στο μεγαλύτερο μέρος της, τις οικογένειες ευγενών της Βενετίας³ είναι αντίγραφο από πρωτότυπο έγγραφο που βρισκόταν στο αρ-

² Μια ολοκληρωμένη ιστορική σύνθεση για τον δυτικό ελλαδικό χώρο κατά τον Όψιμο Μεσαίωνα αποτελεί η εργασία του Σ. Ασωνίτη, *Το Νότιο Ιόνιο κατά τον Όψιμο Μεσαίωνα – Κομητεία Κεφαλληνίας, Δουκάτο Λευκάδας, Αιτωλοακαρνανία*, Αθήνα 2005 (στο εξής: Σ. Ασωνίτης, *Το Νότιο Ιόνιο κατά τον Όψιμο Μεσαίωνα*). Η εργασία αυτή μαζί με τις μελέτες του ίδιου, *Συμβολή στην ιστορία της Αιτωλοακαρνανίας και των νησιών του νότιου Ιονίου. Από την προσάρτηση της Κομητείας της Κεφαλληνίας στο Πριγκιπάτο της Αχαΐας μέχρι το θάνατο του Καρόλου Α΄ Τόκκου: 1325-1429*, διδακτορική διατριβή, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης 1986 (στο εξής: Σ. Ασωνίτης, *Συμβολή στην ιστορία της Αιτωλοακαρνανίας και των νησιών του νότιου Ιονίου*) και τη μονογραφία *Ανόργανη Κέρκυρα (13^{ος} - 14^{ος} αι.)*, Κέρκυρα 1999, καλύπτουν σε μεγάλο βαθμό την ιστορία του δυτικού ελλαδικού χώρου σε μια ιστορική περίοδο κατά την οποία αναπτύσσονται ιδιότυπες διεργασίες σ' ένα πολιτικό περιβάλλον ιδιαίτερα ρευστό. Επίσης βλ. D. M. Nicol, *The Despotate of Epirus*, Oxford 1957 (στο εξής: D. Nicol, *Despotate*). — Του ίδιου, *The Despotate of Epirus, 1267-1479. A Contribution to the History of Greece in the Middle Ages*, Cambridge 1984. — Ευστρατία Συγκέλλου, *Ο πόλεμος στον δυτικό ελλαδικό χώρο κατά τον Ύστερο Μεσαίωνα (13^{ος}-15^{ος} αι.)* [Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών. Ινστιτούτο Βυζαντινών Ερευνών, Μονογραφίες 8], Αθήνα 2008 (στο εξής: Ευ. Συγκέλλου, *Ο πόλεμος στον δυτικό ελλαδικό χώρο κατά τον Ύστερο Μεσαίωνα*).

³ Στο δεύτερο μισό του 13^{ου} αιώνα δημιουργείται η Avogaria di comun, με αρμοδιότητα την υπεράσπιση των συμφερόντων του dominium σε θέματα δημοσίου και ιδιωτικού δικαίου. Κατά τα μέσα του 14^{ου} αιώνα, το σώμα της Avogaria di comun διαχωρίζεται σε δύο γραφεία: de intus, για τα θέματα που αφορούν τη Dominante και de foris, για τα θέματα που αφορούν το stato που με τη σειρά του διαχωρίζεται σε stato da mar και σε stato da terra. Στο Αρχείο απόκεινται βιβλία-πρωτόκολλα με καταχώριση των αποφάσεων του σώματος (Notatorio), φάκελοι δικογραφιών των πολιτικών υποθέσεων (Miscellanea civil), φάκελοι δικογραφιών των ποινικών υποθέσεων (Miscellanea penal), τεύχη με περιλήψεις των ποινικών υποθέσεων και φάκελοι δικογραφιών που εισάγονταν προς συζήτηση στο σώμα μετά από έφεση (Raspe), φάκελοι δικογραφιών (Cariche da mar-Processi). Επίσης στο αρχείο φυλάσσονται φάκελοι σχετικοί με την πιστοποίηση της αστικής κατάστασης και τους τίτλους ευγενείας των μελών του Μεγάλου Συμβουλίου και σχετικές δικογραφίες (Processi di nobiltà), καθώς και η Χρυσή βίβλος (Libro d'Oro), όπου είναι καταχωρισμένα τα ονόματα των ευγενών, βλ. σχετικά Μαρίνα Κολυβά, Βενετία: Κρατικό Αρχείο / Μαριανή Βιβλιοθήκη, στο *Βενετοκρατούμενη Ελλάδα. Προσεγγίζοντας την ιστορία της*, επιστ. δ/νση

χείο των Τόκκων στη Νεάπολη. Στο έγγραφο υπάρχουν πολλές και διαφορετικές ημερομηνίες: της αρχικής σύνταξης του (1433, επί δόγηδος Φραγκίσκου Φοσκάρι), ενός γνήσιου αντιγράφου που δόθηκε από τη Serenissima Signoria (1622) και υπογράφεται από τον δουκικό νοτάριο⁴ Isidorum Sanctorium και της αντιγραφής του στη Νεάπολη (5 Οκτωβρίου 1724). Η γνησιότητα του αντιγράφου πιστοποιείται μεταξύ των άλλων και από τις υπογραφές του γραμματέα (secretarius) του Μεγάλου Συμβουλίου της Αντιβασιλείας της Νεάπολης Michael Gervasi, αλλά και του πρεσβευτή της Γαληνοτάτης Δημοκρατίας στη Νεάπολη στα 1724 Jacobus Busenello. Κατά την αντιγραφή φαίνεται ότι έγιναν λάθη και αυτό γίνεται εμφανές από τις ασυνταξίες που υπάρχουν στη μορφή που μάς παραδίδεται το κείμενο, γεγονός που δημιουργεί πρόσθετες δυσκολίες στη μελέτη των δεδομένων του. Τέλος, η γλώσσα του κειμένου είναι αναλυτική με κοινούς στη γραμματεία της νομικής τρόπους έκφρασης.

Το έγγραφο αυτό, απ' όσο γνωρίζω, είναι ανέκδοτο και παρουσιάζει πιστεύω ενδιαφέρον για τις πληροφορίες που μάς δίνει σχετικά με την εκλογή του Καρόλου Β' Τόκκου, δεσπότη της Άρτας, στα 1433 ως μέλους του Μεγάλου Συμβουλίου της Βενετίας, αλλά και για τον τρόπο σύνταξης των εγγράφων αυτών στην εξεταζόμενη περίοδο. Παράλληλα η χρονολογία αντιγραφής του εγγράφου στα 1724 εγείρει ερωτήματα κυρίως για τους λόγους που οδήγησαν τις βενετικές αρχές να θελήσουν να έχουν αντίγραφα εγγράφων που αναφέρονται σε ηγεμόνες του δυτικού ελλαδικού χώρου κατά την ύστερη μεσαιωνική περίοδο.

Από τα μέσα του 14^{ου} αιώνα ο οίκος των Τόκκων διαδραμάτισε πρωταγωνιστικό ρόλο στην πολιτική ιστορία του δυτικού ελλαδικού χώρου⁵. Κατά την περίοδο αυτή οι τύχες της περιοχής επηρεάστηκαν

Χρύσα Μαλτέζου, τ. Β', Αθήνα – Βενετία 2010 (στο εξής: *Βενετοκρατούμενη Ελλάδα*), σ. 959-965 / σ. 967-969.

⁴ Σύμφωνα με έναν διαχρονικό ορισμό, ο συμβολαιογράφος είναι ένας εξειδικευμένος επαγγελματίας, ανεξάρτητα εάν είναι νομικός ή όχι, ο οποίος ασχολείται με τη σύνταξη ή την επικύρωση εγγράφων, τα οποία αποτυπώνουν τις δικαιοπρακτικές δηλώσεις των ενδιαφερομένων. Ο συμβολαιογράφος, για την υπό εξέταση περίοδο, είναι ο ειδικός σε θέματα δικαίου, είναι αυτός που γνωρίζει τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των συμβαλλομένων ανά κατηγορία δικαιοπραξιών και επομένως αυτός που δύναται να καταγράψει τη δήλωση της βούλησης αυτών. Για τον θεσμό του νοταρίου, βλ. Φωτεινή Καρλάφτη-Μουρατίδη, *Το επάγγελμα του συμβολαιογράφου στην Κέρκυρα επί βενετοκρατίας, Εώα και Εσπέρια* 8 (2008-2012) 145-205.

⁵ Για τις ρίζες και την προέλευση του ονόματος των Τόκκων, βλ. Σ. Ασωνίτης, *Το Νότιο Ιόνιο κατά τον Οψιμο Μεσαίωνα* 121, σημ. 181. Για τους Τόκκους, βλ. επίσης Σ. Ασωνίτης, *Συμβολή στην ιστορία της Αιτωλοακαρνανίας και των νησιών του νότιου Ιονίου*. — D. M. Nicol, *Το Δεσποτάτο της Ηπείρου, 1267-1479. Μια συνεισφορά στην*

από τις πολιτικές εξελίξεις που διαμορφώθηκαν στον χώρο της Βαλκανικής και της Ιταλίας αλλά και στον ευρύτερο μεσογειακό περίγυρο, με βασικές παραμέτρους την προϊούσα παρακμή του Βυζαντίου και τη συνάντηση του δυτικού με τον οθωμανικό επεκτατισμό. Η οθωμανική αδυναμία να διαδραματίσει ουσιαστικό πολιτικό ρόλο στη δυτική Ελλάδα, διευκόλυνε την ανάπτυξη δυτικών διπλωματικών και στρατιωτικών πρωτοβουλιών στον εξεταζόμενο χώρο. Ο δυτικός επεκτατισμός στην περιοχή εκφράζεται σε μια πρώτη φάση από την ανατολική πολιτική του βασιλείου της Νεάπολης και στη συνέχεια από τις αποικιακές επιδιώξεις της Γαληνοτάτης στον χώρο της Ανατολικής Μεσογείου. Όμως οι περιφερειακοί ηγεμόνες της περιοχής συχνά λειτούργησαν ανεξάρτητα από τα σενάρια που είχαν εκπονήσει και υπαγορεύσει τα μείζονα δυτικά πολιτικά κέντρα, καθώς οικογενειακές και προσωπικές επιδιώξεις, αλλά και ειδικές συγκυρίες, υπήρξαν αυτές που τελικά διαμόρφωσαν το πλαίσιο των εξελίξεων στον πολιτικό μικρόκοσμο του νότιου Ιονίου.

Όσον αφορά τη Γαληνοτάτη, παρόλη την αρχικά εφεκτική της στάση έναντι των πολιτικών υποθέσεων του χώρου αυτού, είναι προφανές ότι η βούλησή της επηρέασε, συχνά καθοριστικά, τις ηγεσίες της περιοχής στην άσκηση της πολιτικής τους. Η ενεργότερη ανάμιξη της Βενετίας στις πολιτικές υποθέσεις του εξεταζόμενου χώρου, με κυριαρχικές ή επικυριαρχικές επιδιώξεις, αρχίζει από το β' μισό του 14^{ου} αιώνα, μετά τη διαπίστωση της στρατηγικής θέσης της περιοχής εν όψει του οθωμανικού επεκτατισμού, αλλά και του γενουατικού ανταγωνισμού. Έκτοτε, ιδιαίτερα από τα τέλη του ίδιου αιώνα, η Γαληνοτάτη αποτελεί τον άτυπο κυρίαρχο στον χώρο και διαμορφώνει σε μεγάλο βαθμό με τις παρεμβάσεις της τις σημαντικότερες πολιτικές εξελίξεις στην περιοχή. Τέλος, η εμφάνιση του οθωμανικού παράγοντα στις παρυφές του εξεταζόμενου χώρου από τα τέλη του 14^{ου} αιώνα αναβαθμίζει τη στρατηγική του σημασία, όχι μόνο για τη Βενετία, αλλά και τις άλλες δυτικές δυνάμεις, οι οποίες αντιμετωπίζουν την περιοχή είτε ως ενδιαφέρουσα αφετηρία αντιοθωμανικών στρατιωτικών επιχειρήσεων είτε ως χώρο ανάσχεσης του οθωμανικού επεκτατισμού⁶.

Πριν αναφερθώ στο περιεχόμενο του εγγράφου, θα πρέπει να σημειώσω ότι ο Κάρολος Β' Τόκκος ήταν ανιψιός του Καρόλου Α'

ελληνική ιστορία κατά τον Μεσαίωνα, Αθήνα 1991 (στο εξής: D. Nicol, *Το Δεσποτάτο της Ηπείρου*), σ. 225-304. — Δ. Κασαπίδης, «Τόκκος», στο *Λεξικόν της βυζαντινής Πελοποννήσου*, Αθήνα 1998, σ. 379-382.

⁶ Σχετικά βλ. D. Nicol, *Το Δεσποτάτο της Ηπείρου* 225-247. — Σ. Ασωνίτης, *Το Νότιο Ιόνιο κατά τον Όψιμο Μεσαίωνα* 147-215. — Ευ. Συγκέλλου, *Ο πόλεμος στον δυτικό ελλαδικό χώρο κατά τον Ύστερο Μεσαίωνα* 235-264.

Τόγκου⁷. Ο τελευταίος ήταν ήδη βενετός πολίτης, αφού την ιδιότητα αυτή είχαν παραχωρήσει οι Βενετοί στον πατέρα του κληρονομικά⁸. Ο Κάρολος Α΄ Τόγκος δεν είχε γνήσιους γιους, είχε όμως τέσσερις νόθους, τους Ερκούλιο, Τόρνο, Μενούνο και Τριάνο. Πριν όμως από τον θάνατο του αδελφού του Λεονάρδου Β΄ το 1419 είχε υιοθετήσει τον γιό του, Κάρολο Β΄, και τον είχε ορίσει διάδοχό του. Στη διάρκεια της μακράς και πολυτάραχης σταδιοδρομίας του ο Κάρολος Α΄ Τόγκος κατόρθωσε όχι μόνο να διατηρήσει αλώβητη την πατρική κληρονομιά σε μια τόσο ευαίσθητη περιοχή όπως της δυτικής Ελλάδας, αλλά και να την επεκτείνει, εκμεταλλευόμενος άριστα τις συγκυρίες. Ο διάδοχός του Κάρολος Β΄ (1429-1448), ηγεμόνας στο αυτόνομο κράτος (ή «δεσποτάτο»⁹) της Ηπείρου (1429-1448)¹⁰ δεν είχε τα προτερήματα του προκατόχου του και, παρά τις προσπάθειες του Καρόλου Α΄ να τού εξασφαλίσει την υπεροχή και την αναγνώριση από τους συγγενείς του, η παρακμή άρχισε από την επομένη του θανάτου του.

Κατά τη διάρκεια των πρώτων χρόνων της ηγεμονίας του Καρόλου Β΄ οι Τούρκοι το 1430 λεηλάτησαν τη Λευκάδα και κατέκτησαν τα

⁷ Για τον Κάρολο Α΄ Τόγκο περισσότερα βλ. D. Nicol, *Το Δεσποτάτο της Ηπείρου* 225-277. — Σ. Ασωνίτης, *Το Νότιο Ιόνιο κατά τον Όψιμο Μεσαίωνα* 149-187.

⁸ Βλ. F. Thiriet, *Regestes des délibérations du Sénat de Venise concernant la Romanie*, τ. I: 1329-1399 [Documents et Recherches I], τ. II: 1409-1430 [Documents et Recherches II], Paris 1958-1959.

⁹ Στις ελληνόγλωσσες πηγές ο όρος «δεσποτάτον» δηλώνει την επικράτεια των ηγεμόνων της Ηπείρου, έχει δηλαδή διοικητική και γεωγραφική σημασία. Το 1342 ο Καντακουζηνός εννοεί με τον όρο αυτό μια γεωγραφική και διοικητική ενότητα, ενώ στο *Χρονικό των Τόγκων* ο όρος εμφανίζεται φορητισμένος με το στοιχείο του τοπικού πατριωτισμού των κατοίκων του κάστρου των Ιωαννίνων, βλ. Σ. Ασωνίτης, *Το Νότιο Ιόνιο κατά τον Όψιμο Μεσαίωνα* 46, σημ. 35-36. Την ονομασία «δεσποτάτο της Ηπείρου» είχαν χρησιμοποιήσει παλαιότερα οι Ί. Ρωμανός, *Περὶ τοῦ δεσποτάτου τῆς Ἡπείρου, Ἱστορικὴ πραγματεία*, Κέρκυρα 1895 (ανατ. Ί. Ρωμανοῦ, *Ἱστορικὰ ἔργα*, εκδ. Κ. Δαφνῆς, Κέρκυρα 1959) και Ά. Μηλιαράκης, *Ἱστορία τοῦ βασιλείου τῆς Νικαίας καὶ τοῦ Δεσποτάτου τῆς Ἡπείρου*, ἐν Ἀθήναις 1898. Είναι ασφαλώς ιδιαίτερα γνωστή η επιχειρηματολογία που έχει αναιρέσει την ακρίβεια του όρου «Δεσποτάτο», βλ. σχετικά D. M. Nicol, Πρόσφατες έρευνες για τις απαρχές του Δεσποτάτου της Ηπείρου, *Ηπειρωτικά Χρονικά* 22 (1980) 38-48, σ. 40-44, όπου και η σχετική βιβλιογραφία. — Αλκιμήνη Σταυρίδου-Ζαφράκα, Το αξίωμα του «δεσπότη» και τα δεσποτικά έγγραφα της Ηπείρου, στο Κ. Ν. Κωνσταντινίδης (εκδ.), *Μεσαιωνική Ἡπειρος. Πρακτικά Επιστημονικού Συμποσίου* (Ιωάννινα, 17-19 Σεπτεμβρίου 1999), Ιωάννινα 2001, σ. 73-97, ἐδὼ 73-74. — Α. Σαββίδης, *Ἱστορία του Βυζαντίου*, τ. Γ΄: *Η ὕστερη βυζαντινή Αυτοκρατορία και ο Μεσαιωνικός Ἑλληνισμός (1025-1461 μ.Χ.)*, Αθήνα 2004, σ. 115.

¹⁰ Ο Π. Χιώτης, *Ἱστορικὰ ἀπομνημονεύματα τῆς νήσου Ζακύνθου*, τ. Β΄, Κέρκυρα 1858, σ. 244-245 αναφέρει ότι ο Κάρολος Β΄ πέθανε στα 1452, ενώ ο Σ. Ασωνίτης, *Το Νότιο Ιόνιο κατά τον Όψιμο Μεσαίωνα* 197 ως ημερομηνία του θανάτου του σημειώνει την 30^η Σεπτεμβρίου 1447.

Ιωάννινα δημιουργώντας έτσι σοβαρή ανησυχία στη Γαληνοτάτη, ουσιαστική κυρίαρχο μέχρι τότε στον χώρο του Ιονίου. Από την άλλη μεριά, κατά την εποχή αυτή εμφανίζονται στην περιοχή απειλητικοί και οι Γενουάτες. Στις 2 Ιουλίου 1432 οι Γενουάτες πολιορκήσαν την ακρόπολη της Κέρκυρας, την πολιορκία της οποίας έλυσαν όταν εμφανίστηκε ο βενετικός στόλος. Τέλος η ρήξη των νόθων γιών του Καρόλου Α΄ με τον Κάρολο Β΄ κατά την κρίσιμη αυτή εποχή που οι Οθωμανοί προήλαυναν, θα σηματοδοτήσει την έναρξη της πορείας που θα οδηγήσει στην τελική κατάλυση της αρχής των Τόκκων στον χώρο του Ιονίου¹¹.

Στις αρχές του 1433 ο Georgius de Pesaro, orator του Καρόλου Β΄, έφτασε στη Βενετία με σκοπό την αναβάθμιση των σχέσεών του με αυτή, καθώς οι κτήσεις της ηγεμονίας του βρίσκονταν σε διαρκή κίνδυνο. Στις 15 Μαρτίου η Γερουσία, αφού έλαβε υπόψη την κατάληψη των Ιωαννίνων και την προώθηση των Οθωμανών στην Ήπειρο, τον κίνδυνο που διέτρεχε η Άρτα και οι λοιπές κτήσεις του Τόκκου τόσο από τους Οθωμανούς όσο και από τους Έλληνες της Πελοποννήσου, αλλά και το ανησυχητικό ενδεχόμενο να υποχρεωθεί ο Τόκκος να αναπτύξει στενότερες σχέσεις με τους Γενουάτες (από τα τέλη του 14^{ου} αι. είχαν συγκρουσθεί με τους Βενετούς για την κυριαρχία της Κέρκυρας), τους Οθωμανούς αλλά και με το Βασίλειο της Νεάπολης, αποφάσισε να τον εκλέξει μέλος του *Maggior Consiglio* και *civem Venetiarum* κληρονομικά με σκοπό να υψώσουν το ηθικό του. Όπως οι πρόγονοί του, έτσι και αυτός ήταν πολίτης της Βενετίας και δικαιούνταν να απολαμβάνει για αυτόν τον λόγο τον σεβασμό και την προστασία της Γαληνοτάτης. Από το έτος αυτό ο Κάρολος Β΄, που εξακολουθούσε να καταβάλλει φόρο υποτελείας στους Οθωμανούς, εθεωρείτο βενετός πολίτης, ενώ ο βασιλιάς της Νεάπολης εξακολουθούσε να τον θεωρεί υποτελή του, ως πρίγκιπα της Αχαΐας και κόμητα της Κεφαλληνίας.

Στο εξεταζόμενο έγγραφο που απολύθηκε από το παλάτι του δόγη Φραγκίσκου Φόσκαρι σχετικά με την εκλογή του Καρόλου Β΄ ως μέλους του Μεγάλου Συμβουλίου αναφέρονται μεταξύ άλλων: «... Η δουκική εύνοια, που συνηθίζει συχνότατα να διάγει με έργα φιλοδοξίας, επιδιώκει να φτάνουν σε αξιώματα πρόσωπα μεγαλοπρεπή και αξιότιμα, να διευρύνει την εύνοια που ήδη απολαμβάνουν και να εισακούει μεγαλόψυχα τα αιτήματα των ίδιων όσο αυτά επιδεικνύουν αφοσίωση και πίστη προς το δουκάτο μας. Γι' αυτό, επειδή ο μεγαλοπρεπής και ισχυρός άρχοντας Κάρολος Δεύτερος των Τόκκων δεσπότης Άρτας και λοιπά, δούκας Λευκάδας και κόμης Κεφαλονιάς, Ιθά-

¹¹ D. Nicol, *Despotate* 198.

κης και Ζακύνθου, ειλικρινέστατος φίλος της εξουσίας μας, με μεγάλη αφοσίωση, που είχε και έχει προς την πολιτεία μας ... πολύ πρόσφατα μέσω ενός πρεσβευτή του μερίμνησε να υποβάλει αίτημα για να τον συμπεριλάβουμε στον αριθμό των υπόλοιπων ευγενών μας του Μεγάλου Συμβουλίου μας, ώστε με το προνόμιο του μέλους του Μεγάλου Συμβουλίου μας και τους άλλους τίτλους, δικαιώματα και ελευθερίες που είναι γνωστό ότι απολαμβάνουν οι ευγενείς μας του Μεγάλου Συμβουλίου να τα χαιρέται μαζί και ο ίδιος με ευχαρίστηση.

Εμείς, λαμβάνοντας υπόψη την ειλικρινή αφοσίωση, προσήλωση και πίστη του μεγαλόπρεπου άρχοντα Καρόλου ... δεχόμαστε αυτόν τον μεγαλοπρεπή άρχοντα Κάρολο Δεύτερο με τους γιούς του και κληρονόμους του, που προέρχονται νόμιμα από αυτόν, ως Βενετούς και πολίτες μας και τους περιλάβαμε στον αριθμό του Μεγάλου Συμβουλίου και θέλουμε να τους θεωρούν και να θεωρούνται Βενετοί και πολίτες δικοί μας και ευγενείς του Μεγάλου Συμβουλίου μας στη Βενετία και έξω από αυτήν οπουδήποτε ... Και θεσπίζουμε ότι, αφού τις ίδιες ελευθερίες, προνόμια, εύνοιες, δικαιώματα, τιμές και ασυλίες, τις οποίες και οι άλλοι Βενετοί ευγενείς του Μεγάλου Συμβουλίου μας απολαμβάνουν, να απολαμβάνει ο προαναφερόμενος μεγαλοπρεπής και δυνατός άρχοντας Κάρολος, και οι γιοί του - κληρονόμοι του στη Βενετία και έξω οπουδήποτε ...».

Οι Βενετοί, όπως προαναφέρθηκε, εξέλεξαν τον Κάρολο Β΄ Τόκκο ως μέλος του Μεγάλου Συμβουλίου, καθώς η ανάπτυξη καλών σχέσεων μαζί του θα μπορούσε, υπό κατάλληλες συνθήκες, να συμβάλει στην επίτευξη των στόχων της Γαληνοτάτης. Την κατάληψη των Ιωαννίνων από τους Οθωμανούς οι Βενετοί τη θεώρησαν προάγγελο περαιτέρω προώθησής τους στο νότιο Ιόνιο. Υπό τη ζοφερή αυτή προοπτική, η κυριαρχία στα νησιά του νότιου Ιονίου θα αποτελούσε σημαντική επιτυχία για τη Βενετία. Παρά την κατά καιρούς επικυριαρχική πολιτική της έναντι των Τόκκων, η Βενετία αντιμετώπιζε στις σχέσεις της με τους ηγεμόνες των νησιών του Ιονίου πρόβλημα νομιμότητας, αφού οι Τόκοι είχαν βέβαια κατά καιρούς λάβει τιμητικά την ιδιότητα του βενετού πολίτη, η οποία όμως δεν αναιρούσε τα επ' αυτών επικυριαρχικά δικαιώματα του θρόνου της Νεάπολης, δικαιώματα που επιβεβαιώνονταν περιοδικά. Η Γαληνοτάτη, λοιπόν, χρειαζόταν μια ουσιαστικότερη σχέση με τους Τόκκους, προκειμένου να αναλάβει ανοιχτά και επίσημα τον ρόλο του εγγυητή της ανεξαρτησίας τους έναντι των Οθωμανών, οι οποίοι, επίσης, λόγω του φόρου υποτέλειας που κατέβαλλαν οι Τόκκοι, μπορούσαν να επικαλούνται την επ' αυτών επικυριαρχία για τις ηπειρωτικές τους κτήσεις. Εκτός όμως από τον οθωμανικό επεκτατισμό, το Βασίλειο της Νεάπολης και οι Γενουάτες

υπαγόρευαν στη Γαληνοτάτη να θέσει υπό την κυριαρχία της τα νησιά των Τόκων, και μάλιστα επειγόντως¹².

Από την άλλη μεριά η εκλογή του Καρόλου Β΄ ως μέλους του Μεγάλου Συμβουλίου της Βενετίας αποτελούσε ιδιαίτερη τιμή για τον ίδιο. Παράλληλα θεωρούσε ότι η εκλογή του θα του έδινε τη δυνατότητα να διατηρήσει την ηγεμονία του στη δυτική Ελλάδα, καθώς, αναλαμβάνοντας την υποχρέωση να ενεργεί ως πιστός πολίτης της Γαληνοτάτης, θα εξασφάλιζε τη βενετική προστασία.

Εδώ οφείλουμε να επισημάνουμε ότι τα κεντρικά όργανα της βενετικής διοίκησης σχημάτιζαν πυραμίδα, με τη Γενική Συνέλευση στη βάση και τον δόγη στην κορυφή. Ανάμεσα στα δύο αυτά άκρα υπήρχαν το Μεγάλο Συμβούλιο, οι Σαράντα (Quarantia) και η Γερουσία (Senato), όπως και το Δουκικό Συμβούλιο. Η δυσπιστία απέναντι στην προσωπική εξουσία έκανε τους Βενετούς να εξαρτώνται από επιτροπές και συμβούλια. Κάθε επιτροπή ή συμβούλιο ελεγχόταν από άλλη επιτροπή ή άλλο συμβούλιο, έτσι ώστε να διασφαλίζεται το κράτος του νόμου, ακόμα και με τίμημα κάποια μείωση της εκτελεστικής αποτελεσματικότητας¹³.

Το Μεγάλο (Μείζον) Συμβούλιο (Maggior Consiglio, μέσα 13^ο αι.-1797) είναι το πρώτο «συνταγματικό» πολυπρόσωπο όργανο της βενετικής πολιτείας με νομοθετικές αρμοδιότητες και εξελίσσεται, ως σώμα, σε υπέρτατο πολιτειακό όργανο του βενετικού κράτους, ιδιαίτερα μετά το «κλείσιμο» (serrata), το 1297, που εξασφάλισε την αποκλειστική πλέον συμμετοχή στο όργανο ευάριθμων, συγκεκριμένων βενετικών οικογενειών, με αποδεδειγμένη διοικητική εμπειρία και ευυπόληπτο καθεστώς. Τα μέλη του Μείζονος Συμβουλίου απέκτησαν κατά αποκλειστικότητα το δικαίωμα του εκλέγειν και εκλέγεσθαι στα βενετικά αξιώματα, αποκλείοντας τον υπόλοιπο πληθυσμό, ενώ προσέλαβαν δι' εαυτούς, ισόβια και κληρονομικά, τον τίτλο των ευγενών (nobili). Η «βενετική ευγένεια» κατοχυρώθηκε με τη θέσπιση του βιβλίου των βενετών ευγενών, της περίφημης Χρυσής Βίβλου (Libro d'Oro) το 1323, όπου καταγράφονταν τα ονόματα όλων όσοι αναγνωρίζονταν ως ευγενείς, ενώ αποτελεί μία επιπλέον κίνηση προς την αυστηρότερη οριοθέτηση του σώματος των ευγενών. Ο υπόλοιπος, αποκλεισμένος από τις λειτουργίες του Μείζονος Συμβουλίου, πληθυσμός αποτέλεσε το λαό (popolo). Στο εξής, η κατ' εξαίρεση εισαγωγή υποψηφίων μελών στο Μεγάλο Συμβούλιο ήταν δυνατή είτε με τις διαδικασίες πώλησης αξιωμάτων σε περιόδους πολεμικής και οικονομικής

¹² Σ. Ασωνίτης, *Το Νότιο Ιόνιο κατά τον Όψιμο Μεσαίωνα* 189-206.

¹³ F. Lane, *Βενετία η θαλασσοκράτειρα, Ναυτιλία - Εμπόριο - Οικονομία*, μτφρ. Κ. Κουρεμένος, Αθήνα 2007, σ. 149.

αντιξοότητας, είτε με την απονομή τίτλων σε μεμονωμένα άτομα, ως ένδειξη αναγνώρισης σημαντικών υπηρεσιών προς το κράτος. Το σύστημα στα βασικά χαρακτηριστικά του παρέμεινε αναλλοίωτο έως την κατάλυση της Γαληνοτάτης Δημοκρατίας, το 1797¹⁴.

Τα προνόμια που θα είχε ο Κάρολος Β΄ με την εκλογή του στο Μεγάλο Συμβούλιο, εκτός της έμπρακτης στήριξης της Γαληνοτάτης για τη διασφάλιση της ηγεμονίας του, ήταν αρκετά, καθώς θα ανήκε πλέον και επίσημα στη βενετική ελίτ. Οι λιτές οικίες και η σεμνή ενδυμασία αποτελούσαν χαρακτηριστικά γνωρίσματα της βενετικής ελίτ και αποσκοπούσαν στη διαμόρφωση μιας συλλογικής ταυτότητας. Από τον 15^ο αιώνα, η ουμανιστική παιδεία αποτελεί μία ακόμη έκφραση της βενετικής ευγένειας, η οποία συχνά παρεχόταν και στις γυναίκες της αριστοκρατίας σε οικιακό επίπεδο. Συγχρόνως οι ευγενείς επιδιώκουν να συναναστρέφονται με κύκλους διανοουμένων και χρηματοδοτούν τις τέχνες και τα γράμματα. Σταδιακά, ωστόσο, μια σειρά παραγόντων, όπως η οθωμανική απειλή στην Ανατολική Μεσόγειο και η ανάπτυξη του διατλαντικού εμπορίου, θα περιορίσει την εμπορική δραστηριότητα των ευγενών και θα οδηγήσει στη λεγόμενη «αριστοκρατικοποίηση» της βενετικής άρχουσας τάξης και σε νέες μορφές οικονομικής δραστηριότητας, όπως η αγορά και εκμετάλλευση ακίνητης περιουσίας στην ενδοχώρα, συλλογή φόρων και κατοχή προσοδοφόρων διοικητικών θέσεων στη μητρόπολη και στις εναπομείνουσες κτήσεις. Οι βενετοί ευγενείς ήταν η μόνη κοινωνική ομάδα που μετείχε στα κέντρα λήψης των αποφάσεων. Η εισδοχή στο Μεγάλο Συμβούλιο αποτελούσε ένδειξη κοινωνικής και πολιτικής ωρίμανσης για τους άνδρες αριστοκράτες. Οι διοικητικές θέσεις των δικαστικών, νομοθετικών και εκτελεστικών οργάνων του βενετικού κράτους, είτε στη μητρόπολη είτε στις κτήσεις, επανδρώνονταν από μέλη της τάξης των ευγενών. Την περίοδο από τον 14^ο έως τον 16^ο αιώνα η κατοχή αξιωμάτων γινόταν σταδιακά όλο και πιο σημαίνουσα πηγή εισοδήματος για τους ευγενείς, ιδιαίτερα για όσους δεν κατόρθωναν να εμπλακούν σε κερ-

¹⁴ Αναστασία Παπαδία-Λάλα, *Ο θεσμός των αστικών κοινοτήτων στον ελληνικό χώρο κατά την περίοδο της Βενετοκρατίας (13^{ος}-18^{ος} αι.)*. Μια συνθετική προσέγγιση [Βιβλιοθήκη του Ελληνικού Ινστιτούτου Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Σπουδών της Βενετίας - αρ. 24], Βενετία 2004, σ. 31-40. — Μαριάννα Κολυβά, Βενετία: Κρατικό Αρχείο, στο *Βενετοκρατούμενη Ελλάδα*, σ. 959-960. — Α. Παπαδία-Λάλα, *Κοινοτικοί θεσμοί, συλλογικότητες και ιδεολογικοί προσανατολισμοί στον ελληνικό χώρο κατά την περίοδο της Βενετοκρατίας*, στο *Πολιτικοί προσανατολισμοί του Νέου Ελληνισμού*, Αθήνα 2011, σ. 15-32. — Ανδρονίκη Διαλέτη - Γ. Πλακωτός - Άννα Πούπου, *Ιστορία της Βενετίας και της βενετικής αυτοκρατορίας, 11^{ος}-18^{ος} αι. Κοινωνία, οικονομία, πολιτισμός*, Αθήνα 2015 (στο εξής: Α. Διαλέτη - Γ. Πλακωτός - Ά. Πούπου, *Ιστορία της Βενετίας*), σ. 74-110.

δοφόρες εμπορικές δραστηριότητες, φαινόμενο που οξύνθηκε από τις αρχές του 16^{ου} αιώνα. Οι βενετοί πατρίκιοι μετείχαν επίσης σε διπλωματικές αποστολές στα ξένα κράτη, ενώ το αξίωμα του πρέσβη αποτελούσε σταθμό στη σταδιοδρομία του ευγενούς, προσφέροντας τη δυναμότητα ανάδειξης ικανοτήτων και αρετών ενός «πολιτικού άνδρα» και ανοίγοντας τον δρόμο για τα υπέρτατα αξιώματα της δημόσιας ζωής¹⁵.

Η αντιγραφή του εγγράφου της εκλογής του Καρόλου Β΄ Τόσκου, δεσπότη της Άρτας, στα 1433, ως μέλους του Μεγάλου Συμβουλίου της Βενετίας, όπως προαναφέρθηκε, έγινε στη Νεάπολη στις 5 Οκτωβρίου 1724 και φέρει τις υπογραφές του γραμματέα του Μεγάλου Συμβουλίου της Αντιβασιλείας της Νεάπολης Michael Gervasi, αλλά και του πρεσβευτή της Γαληνοτάτης Δημοκρατίας στη Νεάπολη στα 1724 Jacobus Busenello. Ποιο ήταν το κίνητρο, όμως, που οδήγησε τους Βενετούς να αντιγράψουν στα 1724 το συγκεκριμένο έγγραφο αλλά και άλλα έγγραφα από το αρχείο των Τόσκων στη Νεάπολη; Η συγκέντρωση ιστορικών στοιχείων για τη δυτική Ελλάδα δείχνει το έντονο ενδιαφέρον των Βενετών για την περιοχή αυτή. Πρόκειται για μια ζώνη μεθοριακή, όπου κτήσεις βενετικές περιβάλλονταν από εδάφη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Στους Βενετούς ανήκαν ουσιαστικά από τους προηγούμενους αιώνες τα Ιόνια νησιά, ενώ με τη συνθήκη του Passarowitz (1718) έγιναν κύριοι της Πρέβεζας, της Βόνιτσας και παράλληλα απέκτησαν τον έλεγχο του Αμβρακικού κόλπου. Επιπλέον, τη χρονική αυτή περίοδο οι Βενετοί αγωνίζονταν για την ίδρυση βενετικού προξενείου στην Άρτα, επειδή η εγκατάσταση προξένου στη σημαντική για το εμπόριο αυτή ηπειρωτική πόλη με τα επίνειά της στον Αμβρακικό κόλπο, θα εξυπηρετούσε με τον καλύτερο τρόπο τα εμπορικά τους συμφέροντα. Η έναρξη τελικά της λειτουργίας του προξενείου της Βενετίας στην Άρτα έγινε το 1728, οι προσπάθειες όμως ίδρυσής του είχαν αρχίσει από το 1719¹⁶. Οπωσδήποτε η Δυτική Ελλάδα είναι μια περιοχή με πολλές πλουτοπαραγωγικές πηγές, όπως οι αλυκές και τα ιχθυοτροφεία, που γι' αυτές οι Βενετοί έδειχναν πάντα υψηλό ενδιαφέρον, αφού από τέτοιες πηγές προήλθε ο πλούτος και η δύναμη της Γαληνοτάτης Δημοκρατίας.

Ο εντοπισμός του παραπάνω εγγράφου στα κρατικά Αρχεία της Βενετίας καταδεικνύει τον εξέχοντα ρόλο του Αρχείου της Βενετίας

¹⁵ Βλ. σχετικά Α. Διαλέτη - Γ. Πλακωτός - Ά. Πούπου, *Ιστορία της Βενετίας* 74-110.

¹⁶ Για το προξενείο της Βενετίας στην Άρτα, βλ. Ε. Α. Βέτσιος, *Η Διπλωματική και οικονομική παρουσία των Βενετών στην περιοχή της Άρτας κατά τον 18ο αιώνα*, Θεσσαλονίκη 2007.

για την αναπαραγωγή ιστορικών τεκμηρίων που εξυπηρετούν τη συνολική ιστορία, καθώς τα θέματα που παρουσιάζουν αφορούν τόσο την πολιτική όσο και την οικονομική ιστορία του βορειοδυτικού χώρου της Ελλάδας. Ο F. Braudel, στις αρχές της επαγγελματικής του σταδιοδρομίας, έγραψε ότι ο ιστορικός σε καμιά περίπτωση δεν πρέπει να αγνοήσει ότι όλες οι ιστορικές πραγματικότητες, είτε αυτές είναι μικρής, μεσαίας ή μεγάλης διάρκειας, έρχονται φύρδην μίγδην¹⁷. Το μικρής διάρκειας ιστορικό γεγονός, εφόσον έχει προηγουμένως αναγνωριστεί η ιστορικότητά του, δεν μπορεί να αποσυνδεθεί από τα άμεσα προηγούμενα ιστορικά γεγονότα ούτε από τις άμεσες επιπτώσεις που έχει σε αυτά που ακολουθούν. Κατά συνέπεια, αιτιολογικά, κι αυτό έχει σημασία στην ιστορία, κάθε γεγονός αποτελεί συνδυαστικό κρίκο στην αλυσίδα της ιστορικής εξέλιξης της μεγάλης διάρκειας.

Το Έγγραφο

Στην έκδοση του εγγράφου που ακολουθεί, εφαρμόστηκαν τα κριτήρια που γίνονται κατά κύριο λόγο αποδεκτά ως προς την έκδοση των εγγράφων της νεότερης εποχής.

Συγκεκριμένα:

Οι βραχυγραφίες δηλώνονται με παρενθέσεις. Διατηρήθηκε η ορθογραφία του κειμένου, ενώ η στίξη του διορθώνεται εκεί όπου υπάρχει κίνδυνος παρανοήσεων. Όπου υπήρχε αλλαγή φύλλου τοποθετήθηκε διπλή πλάγια γραμμή //. Αγκύλες τέλος τοποθετήθηκαν σε λέξεις με πιθανή ανάγνωση.

¹⁷ «Et surtout, il conviendrait de ne pas oublier que dans la vie tout se mêle, réalités de longue, de moyenne et de courte durée», στο F. Braudel, *Qu'est-ce que le XVIe siècle?*, *Annales. Economies, Sociétés, Civilisations* 8.1 (1953) 69-73, σ. 73.

Franciscus Francisci Dei Gratia Dux Venetiarum
 Vniuersis, et singulis tam Amicis, quam Fidelibus, et
 fami presentibus, quam futuris, quibus Privilegium in
 securis, salutem, et Sincere dilectionis affectum. Inca-
 sis bonitas in Liberalitate operibus. elita celebrari-
 me emuerari, tanto personas Magnificas, et liquita-
 ris amore conspicuas peruenire debet honoribus, et
 localibus ampliare Favoribus, ipsorumque seruitones
 liberalius exaudire, quanto Ducatus nostri Reuerentis
 Fide, et operibus se ostendunt. Unde cum Magnificus,
 et optend Dominus Petrus Securus de Pado Arce
 Despotus, et cetera Dux Venetiae, et Comes Alaba-
 nus, Cesarine Jaci, et Jacinti nostri Domini in-
 cerisimus amicus continue per diapsa semper in sen-
 sione affectione, quam nostre Republice habuit, et
 ad se, et fecerit, in Cunctis, quae ad nos, et Ducatum
 nostrum, ac singulares personas Ducatus eiusdem, nec-
 tant, et peruenit Liberaliter, et Laudabiliter se sermo-
 sissimum excedens, et ostendens nuperime per suum
 Oratorem nos fecit supplicari, ut eundem dignare-
 mur ceterorum nostrorum utilium nostri maioris Con-
 silij, et alijs numero seruari, ut beneficio, et reglemi-

nentia nostri maioris Consilij, et alijs dignitatibus,
 priuilegijs, et Libertatibus, quibus nobiles nostri de
 nostro maiori Consilio perfrui dignoscuntur, ipse gra-
 tiosius congauderet. Nos attendentes eiusdem Magnifi-
 ci Domini Caroli sinceram affectionem, deuotionem, et
 fidem eiusque persistentiam dictam illariter accep-
 tantes, notum uobis fieri uolumus Vniuersis, quod omni
 Juris Consiliorum, et ordinamentorum nostrorum in degra-
 uitate seruata eundem Magnificum Dominum
 Carolum secundum, cum eius filijs, et heredibus ex eo
 legitime descendentibus in Venetis, et Ciuibus nostris, et
 de numero nobilium nostri maioris Consilij receperimus,
 atque receperimus, et Venetis, et Ciuibus nostris, ac de nume-
 ro maiori Consilio fecimus, et facimus, et ordo Venetis, et
 Ciuibus nostris, ac nobilibus de nostro maiori Consilio in
 Venetijs, et extra urbem de nobilitate, et nobilitate, ga-
 riter pertractari, ipsos sincere beneuolentis tractari, im-
 plexantes, ac firmiter statuentes, qui eisdem Libertatibus,
 beneficijs, gratijs, preeminentijs, honoribus, et Immunitati-
 bus, quibus alij Veneti nobiles de nostro maiori Consilio
 gaudent prefatus Magnificus, et Potens Dominus Caro-
 lus, et sui filij, et heredes, ut Supra in Venetijs, et extra
 urbem plenissime gaudeant, et utantur. In quorum
 omnium

omnium Testimonium, et Cuiusdemmodi pcedentem nec non
 Privilegium fieri fecimus, et Bulla nostra aurea sen-
 tentia muniri. Datum in nostro Ducali Palatio die
 XVI. Mensis Martij. Inditione XI. Anno Domini
 Incarnacionis M.C.C.CXXXIII. Mensis Martij die
 XVI. Inditione XI.

1662. 27. Febraro
 Tu data La presente Copia con ordine, e ballonat. Edella
 eteni sima e Ignoria

D. Pietro Santorio & Carlo Ducal = gocus sigilli plumbei
 Dominicus dno. Dei Graetia Dux Venetiarum / vniuersi, et
 singuli eam amici, quam fidelibus nos nostras inspecu-
 ri. Equamus. Siabrum Sanctorum, qui subscrispiti exen-
 dea duorum Privilegiarum. Et obliuiscit. Partis de Soc. S.
 et Leonard, Joanne, et Antonij eius filiorum tenent, ut
 in eis esse. Secretarium Dominium Ducalem bono exp. ^{nis}
 et fams cuius scripsit hic et ubique plena fides est ad-
 hibenda. Datum in nostro Ducali Palatio die
 XIX. Septembris Inditione Secunda 1664.

Presente Copia est edita ad alia consimili in regiamto scripco
 Breuente in Archiuio Eccl. mi. Dni D. Leonard de Cooco Dignif
 Accijs, et Montis Militum, mihi exhibita et exhibita
 restituta, cum qua fuerat ette concedat meliori. Semper
 Salua, et in fiam. Ego V. S. D. Nicolaus Anno. Terzolo

Iacobus Busenello ex Ser. Venezarum Reipublicae
 in hoc Regno Neapoli Residentis
 Fidem facimus, et attestamus, et subscripsi, et haec Nicolaus
 et Praxi, nec non Dominicum et alios sunt sales
 quales et subscripserunt, et omni huiusmodi Angustis
 Pat. Neap. in Cal. Anni Marci die 16. Octobris 1714
 Giacomo Busenello Resid. Veneto
 Jo. Jac. Simonis Reg.

A.S.V., Avogaria di Comun, Civile, b. 78, fasc. 10

Franciscus Foscari Dei Gratta Dux Venetiarum (et cetera).

Universis et singulis tam amicis, quam fidelibus et tam presentibus, quam futuris presens privilegium inspecturis salutem et sincere dilectionis affectum Ducalis benignitas in liberalitatis operibus solita celeberrime conversari, tanto personas magnificas et dignitatis honore conspicuas pervenire studet honoribus et dotalibus ampliare favoribus ipsorumque petitiones liberalius exaudire, quanto Dueatui nostro devotionis, fide et operibus se ostendunt. Unde cum magnificus et potens dominus Carolus secundus de Tocho, Arte Despotus et cetera, Dux Leucate et Comes Pallatinus, Ceffalonie, Itaci et Jacinti, nostri Domimi sincerissimus amicus continue per elapsa tempora intentam affectionem, quam nostre Reipublice habuit et habet, ostenderit in cunctis, que ad nos et Ducatum nostrum ac singulares personas ducatus eiusdem spectant et pertinent liberaliter et laudabiliter se promptissimum exhibens et ostendens nuperrime per suum oratorem nobis fecerit supplicari ut eundem dignaremur ceterorum nostrorum nobilium nostri Maioris Consilii numero exorogari ut beneficio et prehem- // nentia nostri Maioris Consilii et aliis dignitatibus, privilegiis et libertatibus, quibus nobiles nostri de nostro Maiori Consilio perfrui dignoscuntur, ipse gratiosius congauderet. Nos attendentes eiusdem Magnifici Domini Caroli sinceram affettionem, devotionem et fidem eiusque petitionem iam dictam illariter acceptantes, notum vobis fieri volumus universis quod omni juris consiliorum et ordinamentorum nostrorum integra solemnitate servata eundem Magnificum Dominum Carolum secundum, cum eius filiis et heredibus ex eo legitime descendentibus, in Venetos et Cives nostros et de numero nobilium nostri Maioris Consilii recepimus atque recepimus et Venetos et Cives nostros ac de numero Maiori Consilio fecimus et facimus et prò Venetis et Civibus nostris ac nobilibus de nostro Maiori Consilio in Venetiis et extra ubilibet habere et haberi volumus pariterque tractari ipsos sincere benevolentte brachiis amplexantes ac firmiter statuentes, qui eisdem libertatibus, beneficiis, gratiis, preheminentiis, honoribus et immunitatibus, quibus alii Veneti nobiles de nostro Maiori Consilio gaudens prefatus Magnus et Potens Dominus Carolus et sui filii et heredes ut supra in Venetiis et extra ubique pienissime gaudeant et utantur. In quorum // omnium testimonium et evidentiam pleniorum presens privilegium fieri iussimus et bulla nostra aurea pendenti muniri.

Datum in nostro Ducali Palatio, die XV mensis martii, inditione XI^a anno Dominice incarnationis MCCCCXXXIII, mensis martii, die XV°, inditione XI^a

1662 27 febraro.

Fù data la presente copia con ordine e ballottat(io)ne della Serenissima Signoria.

Isidoro Pantorio notaro duca! - locus sigilli plumbei.

Dominicus Cont(are)no Dei Gratia Dux Venetiarum (et cetera). Universis et singulis tam amicis, quam fidelibus, has nostras inspecturis signamus Isidorum Sanctorium, qui subscripsit exempla duorum privilegiorum nobilitatis Caroli de Tocho et Leonardi, Joannis et Antonii, eius filiorum, tenoris ut in eis, esse notarium Dominium Ducalem, bone exp(ositio)nis et fame, cuius scriptis hic et ubique plena fides est adhibenda.

Datum in nostro Ducali Palatio die XIX septembris inditione secunda 1664.

Presens copia est ex(tra)cta ab alia consimili in pergameno scripta sistente in archivio Exc(cellentissimi)mi D(omi)ni D(omini) Leonardi de Tocco p(ri)n(cip)is Acaie et Montis Militum, mihi exhibita ex exhibenti restituta cum qua facta cotte concordat meliori semper salva; et in fidem ego v(ir) i(lluster) d(octo)r Nicolaus Ant(oni)us Ferraiolo // de Neap(oli) Apost(oli)cus et Regius notarius hanc feci et sig(na)vi Neap(oli) die 15 mensis iulii 1724.

Carolus Dei gr(ati)a Hispaniar(um) Dux ac divina faccente cle(menti)a Romanor(um) Imp(erato)r semper Augustus. Joseph Leopoldus de S(anc)to Severino pr(i)n(ce)ps Bisiniani et Fauci, Comes Clarim(on)tis, Sap(ona)rie et Altim(on)tis, primus Baro in p(re)se)nti Regno Mag(iste)r Just(itia)r(i)us.

Pateat et notum sit universis et singulis p(re)se)ntiu(m) serie(m) inspecturis atque lecturis qual(ite)r re(tro)scri)ptus m(agnifi)cus d(octo)r Nicolaus Ant(oni)us Ferraiolo, qui sup(rascri)pta extracta fuit et se sub(scri)psi, ab olim fuit prout ad p(re)se)ns est pub(li)cus et Regia auctoritate not(a)r(i)us Neapolitanus fiel(is) et legalis scripturisq(ue) p(er) eu(m) confectis et consimilibus semper adhibita fuit prout ad p(re)se)ns adhibetur plena et indubitata fides.

In quoru(m) fid(em) has p(re)se)ntes testimoniales lictera fieri iuximus et ab uno ex Actor(um) Magistris in Capite M. C. sub(scri)ptas ac m(agnifi)co secretario et sigillo eiusdem M. C. subscriptione et impressione munitas et roborata ut decet.

Dat(um) Neap(oli) ex Pal(at)io d(icti) M. C. die 5 octobris 1724.

Michael Gervasi M. C. V. sec(retarius)

Luogo del sigillo. Dom(en)icus Salemus Act(orum)
Non solvit quia ex sanguine regio. Mag(ister) in Capite M. C. Y. in
Civilibus.

//

Jacobus Busenello prò Ser(enissi)me Venetiarum Reipublice (et
cetera) in hoc Regno Neapoli residens.

Fidem facimus et attestamur retroscrip(ti)s magn(ifi)cos
Michaelem Gervasi nec non Dominicum Salerno sunt tales quales se
subscripserunt et omni fide dig(n)i. In quor(um) (et cetera).

Dat(um) Neap(oli)s in Pal(ati)o Divi Marci die 16^a octobris 1724.

Giacomo Busenello resid(ent)e Veneto.

Gio(vanm) Giac(om)o Simoni seg(retari)o.

Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης
vetsios@gmail.com

Eleftherios L. Vetsios

The Despot of Epirus Karolos II Tokkos, member of the Maggior Consiglio of Venice (1433)

The presence of the Venetians in the East and especially in the Western Hellenic region in the late Middle Ages is a complicated historical fact of great interest. The maritime area of the Ionian Sea and the coastal areas of Epirus were the field of conquest of western powers even since the beginning of the late Middle Ages, as they were a vital area for the development of their interests. During this period, Western Greece could not be regarded as a politically united area. Consequently, it became a theater of open conflicts and, at the same time, part of an international competition for domination. The subject of this paper is a document which deals with the election in 1433 of Karolos II Tokkos, despot of Arta, duke of Lefkada, Kefallinia, Ithaca and Zakynthos, as a member of the Maggior Consiglio of Venice. This document is unpublished and of some interest mainly because it gives grounds to search the reasons behind this election and also because it helps to discover the way those documents were produced during the particular historical period.